

ԱԶԳԱՅԻՆ

Պատուարժան և ազգասէր եկեղեցականի մը կողմանէ զրկուած հետեւեալ յօդուածը կհրատարակեմք, խնդրելով որ ամեն կարգի և աստիճանի ազգայինք բարեհաճին ուշի ուշով կարդալ, և եթէ հնար է՝ քանի՜ մ'անգամ կարդալ:

ՀԱՅԲ Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ

Ազգային մամուլն այս վերջին օրերս ճաճկաստանցի Հայուն թշուառութեանց տխուր եղերերգութիւնները կը ներկայացունէ այնպիսի կսկծալից տեսարաններով, որ մարդկային ամենէն կարծրագոյն սրտերն անգամ չեն կրնար չ'զգածուիլ և անտարբեր մնալ: Հայաստան խուժադուժ փերտերու և Չէքքէզներու ոտնակոխ կըլլայ. անմեղ Բէթլէհեմ գաղան մարդասպաններու ձեռք մատնեալ, արեան և ազականութեան դաշտ կը դառնայ. ամենուրեք կը տեսնես աւարառութիւնք, սպանութիւնք և պըղծութիւնք. քմեն կողմ կը լսես լալեաց և ողբոց և գերաշխարան ցաւոց դոյժեր:

Ինչ կը խորհին արդեօք Հայերն այս տանքս արդեօք անցնոց վրայ. Ինչ միջոց արդեօք կը մտածեն իւրեանց համարիւն եղբարց, միանգամայն և համօրէն ազգին փրկութեան: Բարենորոգումներ կը պահանջուին Հայաստանի համար, բայց ինչ գնով և ինչ սկզբունքով. ահաւասիկ կէտ մը՝ որ ինձ համար միշտ անմեկնելի թուած է:

Կը լսեմք, թէ ստուգիւ քիչ ժամանակէն Պուլկարիոյ ինքնօրէնութեան հիմերը պիտի դրուին, եթէ արդէն չ'են դրուած. անշուշտ գիտնալու են Հայք թէ ո՞րչափ զոհեր պէտք եղան, սոյն հաստատութեան նաւակատեաց տօնը կատարելու համար: Երանի՜ թէ մեր այսքան տարիներէ ի վեր հետզհետէ խիտ առ խիտ տուած զոհերն ալ սոյն թշուառ ազգին փրկութիւն բերէին: Բայց որչափ անհուն տարբերութիւն մեր և Պուլկարաց մէջ, զի մեր տուած զոհեր՝ տգիտութեան զոհեր են, անտարբերութեան զոհեր, հայրենատեցութեան զոհեր, որ մեղ նման բնաւ իսկ ազգայնութեան և քաղաքականութեան գաղափար չունեցող ժողովուրդի մը ինչ աստիճան արժանապատուութիւն ունենալը կը յանգիմանեն բոլոր աշխարհի առջև:

Պօղոյ գաղթական Հայն երբ տեսնէ թէ իւր մեռելոց գերեզմանատուն վըտանգի մէջ է, իսկոյն կը յուզուի, կը մառնայ անձնականութիւն, և կը երական ու աշխարհական առհասարակ իբրեւ մէկ քրտով և մէկ շնչով միաբանելով, յամառ պնդութեամբ ամեն ճիգ կը թափեն իւրեանց արդար իրաւունքը պաշտպանելու: Ինչու արդ այսպէս չի շարժիր Հայն, երբ նոյն իսկ կենդանեաց գերեզ-

մանատունները վտանգի մէջ են, բուն իսկ մեր բոլոր անցեալ և ապագայ փառաց հայրենի հողին վրայ. միթէ Հայաստան այժմ չէ՞ կենդանեաց գերեզմանատուն, և իւր անգամաւելի չէ՞ պարտաւոր Հայն՝ իւր կենդանեաց տան մեռելոց խնամ տանիլ:

Սակայն Հայոց ազգ անմահ մէկ ժողովուրդ է. գործելէ աւելի խօսիլ գիտէ. իւր հայրենասիրութիւնը բանաստեղծներու գրչին ներքեւ միայն կը փայլի. սովորած է ստրկութեան և չուզէր բնաւ ելլել քիչիպտուէն. իւր անփոփոք շոտութիւն մինչև այն աստիճան հասած է, որ իւր թշուառ վիճակին վրայ խռովելու նշան անգամ չի յայտնէր, կասկածելով որ մի՞ գուցէ աւելի անհանգիստ ըլլայ: Երբեմն իւր բոլոր յոյսը Սահմանադրութեան վրայ դրած էր, կարծելով թէ կարելի էր Ասիական տարերքը Եւրոպական տարերքով պատուաստել և մեծամեծ օգուտներ քաղել. այսօր ալ իւր բոլոր ակնկալութեանց կեդրոնը դրած է դպրոցները, և կապսէ որ դպրոցներէն գտնէ ազատութիւն: Բայց միթէ այսքան ժամանակներէ հետէ ազգը դպրոց ունեցած չ'էր որ չի կորաց ազատուիլ, և միթէ դպրոցին մէջ կը սովորէ Հայն արիւնդուշտ փերտին թուր ջախջախել:

Ինչ պիտի ըլլայ ազգն, եթէ միշտ այսպէս սպասելով և յուսալով ժամանակ անցունեմք. ո՞ր պիտի յանգի արդեօք մեր այս տարտամ և անկերպարան վիճակն: Ինչ որ է Հայոց անցելոյն նկարագիրը, նոյն և աւելի վատթար է ներկայինն ալ. հին աշխարհի Յոյնին, Պարսկին և Արաբացւոյն ձեռքէն աւելցածն՝ այսօր փերտն ու Չէքքէզը կը տանին. վաղիւ գուցէ իսպառ անհետանամք: Հայն երբեք մտքէն անցուցած ունի՞ իւր այս վախճանը, և ինչ բանով կերաշխաւորէ իւր գոյութեան յարատեւութիւնը:

Քանի որ լեզու և կրօնք, ազգաց պատմութիւնք և մարդուս մէջ իշխելու բնազդական կիրքերը չեն կրնար աշխարհիս վրայէն վերնալ, ազգութեանց տարբերութիւններն ալ միշտ կան ու պիտի մնան անյողողդ: Ազգաց այս բաժանեալ վիճակին մէջ, ամեն ժողովուրդ հայրենասիրութեան բնատուր զգացումէն մղեալ, կը մղին մի քան զմեկ գերազանցել քաղաքակրթութեամբ և ճարտարութեամբ, և ազգութիւններն միմեանց դէմ պայտապանել, զօրացունել և ընդարձակել անգամ, ինչ միջոցաւ ալ ըլլայ, եթէ բարոյական ազդեցութեամբ, եթէ բռնութեամբ, եթէ արիւնհեղութեամբ և եթէ յեղափոխութեամբ, միայն թէ հայրենիք փրկուի և վառաւոր-

րի և այլոց վրայ գերազանցէ: Երբ այսպէս ամեն ազգ իւր գոյութիւնը պահպանելու վեհանձն հպարտութեամբ ամեն ջանք և մրցում կը թափէ, ամեն օր, նոյն իսկ մեր աչքին առջև, Հայն իւր հայութեան կեանքը՝ թէ ներկայ և թէ ապագայ պատահարաց դէմ ինչ կերպով ապահոված է կամ կը խորհի ապահովել: Հայը կրնայ քաղաքակիրթ, ճարտար, գործունեայ, լուսաւորեալ և սահմանադրական ազգ մ'եղած ըլլալ. բայց բոլոր լաւ յատկութիւններովն հանդերձ, կրնայ առանց ամաչելու հաստատել թէ հայ ազգին կեանքն ապահովեալ է. իրողութիւնք միշտ հակառակը կապացուցանեն. ո՞ր են շահաստանի Հայերն, ո՞ր են Հնդկաստանի Հայերն, ո՞ր են ուրիշ շատ կողմերու Հայեր, որ երբեմն հայ տնուամբ կապրէին ու կը ճանչցուէին, իսկ այսօր ո՞ գիտէ ինչ անուան ներքեւ ծածկուած ու անհետ եղած են. ազգը փոյթ տարաւ երբեք սոյն ցաւալի անդամատութեանց առաջըն առնելու: Դեռ վերջին մօտ ժամանակներս էր որ քանի մը ազգայիններ Եւրոպիոյ այլ և այլ կողմերը ճանապարհորդելով, այն կողմանց Հայոց տխուր վիճակը կը նկարագրէին. Ինչ ըրաւ վարչութիւնը, ինչ դարման մտածեց ազգը, ոչինչ, ցաւեցաւ միայն ինչպէս կը ցաւի մարդ վիպասանութեանց մէջ երեւակայական աղետալից արարուածներ կարգացած միջոցին. միթէ ազգին հոգն է, երբ իւր ամբողջէն մաս մը զատուի կամ կորսուի, և ինչպէս կարելի է այս կերպով մեր ազգային գոյութիւնն ապահովել ապագայ չարեաց առջև:

Շատ աշխարհաքաղաքացի հայեր ունիմք, որ հայրենիք, ազգութիւն, հաւատք, կրօնք՝ խառնիրուռն միանգամայն կ'ուրանան, և դժուարահաւատալի կը թուի ինձ թէ ասոնք ընտանիք և մերձաւոր անգամ ունենան, և իւրեանց ընտանիք մեծ եղբայրութենէն նախաժամար սիրեն. վասն զի այնչափ գաղափարական կատարելութեան զենիթն հասած են, որ կ'ուզեն բոլոր աշխարհք իբրեւ մէկ հայրենիք և մէկ ազգութիւն նկատել, և երկրիս վրայ իրականցունել արդարակորովութիւն մը, որ ո՞րիչ կատարելագոյն աշխարհի մը միայն բաժին կրնայ ըլլալ: Ուրեմն ազգն ասոնց հետ գործ չունի. ասոնք ազգային ծառէն հոսուած հողմավար չոր տերեւներ են, որ այլ ևս ոչ մէկ պիտանութիւն չեն կարող ընծայել ազգին, եթէ միշտ այսպիսի ցնորական գաղափարներ տածեն իւրեանց խելապատակին մէջ:

Շատ հայեր ալ կան, որ այս ազգէն յուսահատած կը ներկայացունեն զիրենք, և համոզում ըրած են իրենց

Թէ ազգին բարեօրոյն համար ո՛չ խորհիլ, ո՛չ խօսիլ, ո՛չ գործել և ո՛չ գործել երբէք օգուտ չունի. ուստի կսպասեն որ Գրիստոս մը գայ և այս հնգահարիւրամեան անդամալոյծը Սերովի ջուրերուն մէջ ընկղմէ որ բժշկուի: Ինչ, մի-թէ այս ազգին հիւանդութիւնն այն աստիճան եկած է, որ ամեն մարդկային հնարքէ և կարողութենէ վեր ըլլայ դարմանել. ես կըսեմ թէ ո՛չ: Բնական հիւանդութեանց դադարիքը արդարեւ շատ անգամ մեր սահմանաւոր կարողութենէն խոյս կուտայ և չեմք կարող լուծել, բայց բարոյական հիւանդութեանց համար այսպէս չէ, մեր ազատութենէն կախում ունի անոնց տեւողութիւնը կամ դարմանը, զայրանալը կամ մեղմանալը: Արդ. քանի որ ազգին հիւանդութիւն բարոյական է, մեր ձեռքէն է ապա բուռն ճիգ մ'ընելով և ընդհանուր ցնցում մը տալով ազատուիլ և փրկուիլ մեր այս հիւանդ վիճակէն որ կրնայ մահաբեր ըլլալ, եթէ այլ ևս մեր անհոգութիւնը չարունակեմք: Պէտք չէ ուրեմն յուսահատ աչօք նայիմք ազգին փրկութեան վրայ և վհատիմք. յուսահատութիւն՝ դանդաղ և անգործունեայ մարդկան յատկանիշն է, որով ո՛չ միայն մեր հիւանդութիւնը չի բարւոյնի, այլ մանաւանդ աստիճան մ'ալ աւելի կը զայրանայ: Պէտք է ամեն աշխատութիւն և զոհողութիւն յանձն առնումք, եթէ կը փախաքիմք՝ փլչելու վրայ եղած ազգային շէնքը վերականգնած տեսնել. պէտք է փոփոխակի օժանդակել միմեանց, և իրարու դժ և քաջալեր ներշնչել, դժուարութեանց աննկուն ոգով դիմադրելու և յաղթելու համար: Զօրութիւնը միասնական գործունէութեան մէջ է. դժուարութիւնը ո՛րչափ ալ բազմադիմի և ծանր ըլլան, նոյնչափ ալ յաղթանակը պիտի ըլլայ փառաւոր և շահաւետ:

Աշխարհաքաղաքացի և յուսահատ հայերէն վերջը կուգան՝ շահամոլ հայերը, որոնք սոսկալի մեծամասնութիւն մը կը կազմեն, և խիստ նուազունք են այն բացառութիւններ, որոց շահասիրութիւնն համոզմ ու չափաւորն ըլլայ: Ծահու անյադուրդ տենչը ա՛յնչափ զօրաւոր և ծայրայեղ է հայուն մէջ, և ա՛յնչափ մօլի է հայն իւր դիւրակեցութիւնն ու հանգիստը փնտռելու մասին, որ իւր ամենէն աւելի նուիրական պարտաւորութիւններն անգամ չի վարանիր առ ուտըն կոխելու, երբ շահու կամ արծաթի հոտ առնէ. նորա համար հասարակաց բարին և օգուտը նշանակութիւն չունի, և ամեն ճանապարհ բարի է իւր աչքին, եթէ միայն կարենայ իւր ագահ կրից ճարակ գտնել: Ո՛ր որ տեսնէ թէ կրնայ իւր անձնդիւրութեան ծարաւը գոհ ընել, հոն կը փոխէ իւր վրանն ալ, հայրենիքն ալ, աստուածն ալ, անտուն անհայրենիք թափառական Սկիւթացիներու պէս. հոն կը մնայ բեւեռուած, մինչև որ իւր շահը գինքն ուրիշ կողմ մը հրաւիրէ:

Այսպէս չըրին Պուլկարները, այսպէս չըրին Հէրսէք և Պօսնա, այսպէս չըրին նաև ուրիշ շատ ժողովուրդներ, որոնց համար ինքիւր կըլլայ այսօր եւրոպացւոց

մէջ, և հիմնական բարենորոգումներ կամ ինքնօրինութիւններ կը պահանջուին: Նորա իրենց բնիկ հողին վրայ հաստատուն մնացին ամփոփ, միացեալ և կեդրոնացեալ. ազգին կենսական շահերը լաւագոյն ընտրեցին անհատական շահէն. ամուր պնդութեամբ տոկացին ամեն աղետից և աւերան համբերութեամբ, վասն զի խիստ լաւ հասկցած էին, թէ այս անձնուրաց ժողովուրդութեան ծայրն ապագայ մը կար:

Իսկ Հայն իւր կեցած տեղը չմնաց. կար չունեցաւ դիմագրաւել ժամանակի բերմանց և աղետից. հատաւ իւր համբերութիւն, յուսահատեցաւ. համարեց թէ ա՛լ կորցուեցաւ իւր ձեռքէն. հայրենիք, թողուց իւր նախնեաց հողն ու գերեզման, իբրև մի դառալիք զինուոր և ցրուելով ընդ ամենայն աշխարհ, իւր ձեռքով աղայ մանկան պէս՝ ջլատեց իւր միութիւնը, փակեց իւր ամբողջութիւնը և լարաբաժին ըրաւ իւր կեդրոնացումը, որ իւր փրկութեան միայն խարխալը պիտի ըլլային:

Հայոց այս ազգովին գործուած մի և նոյն քրէական սխալը չէ՞, որ տակաւին մինչև ցայսօր կը շարունակէ և ազգային մօրմոյն մեծ ու ահագին վէրքը անընդհատ կը խոցոտէ ու կը պատառէ: Ամեն տարի հարկւրաւոր հայեր թողլով իւրեանց ընտանիք, թողլով Հայաստան, կերթան պանդխտել օտար երկիրներ. մեծագոյն շարիքը փոքրագոյն շարիքէն նախամեծար կընտրեն. Բիւրտին թուրքէն, բուսաւորին հարստահարութիւններէն ազատելու համար, բնաւ խիղճ չընեն հայն՝ իւր այսչափ դարերէ ի վեր ժառանգած սրբազան երկիրն իւր հաւածչաց մատնել, և իւր մեծամասնութիւնը կորսնցունելով՝ թշնամոյնը ըստուարացունել:

Սակայն յանցանքը միայն պանդխտ հայաստանցւոյն չէ. նա այսչափ տարիներէ ի վեր կը կեղուէր ու կը կեղեքուէր, ո՛վ ուշ դրաւ նորա տառապանաց, ո՛վ քաջալեր տուաւ նմա, և առաջնորդ ըլլալով՝ սորվեցուց, թէ իւր խոցն ու վէրքը նմանաբուժութեան կանոնով միայն կարելի էր բժշկուիլ, որ, մանաւանդ այսպիսի պարագաներու մէջ, կարող է խիստ փրկարար հետեւանքներ յառաջ բերել: Բայց ազգն ապարդիւն Բօգբէներու և ընդունայն խոստումներու վրայ յենլով, միայն ժամանակ վատնեց. հիւժուեցաւ, մաշուեցաւ և դեռ չի հասկցաւ, թէ Պատրիարքարան և վարչական ժողովներ հայոց վիճակին բարւոյն համար ասկէ աւելի բան մը չէին կարող ընել, և թէ այլ ևս ժամանակ չէ եկած հասած էր այսուհետև, ինքնօգնութեամբ գործելու: Ո՛չ ապաքէն վարչութիւն և Պատրիարքարան մինչև այսօր լոկ հանգիստաւես եղան անտարբերութեամբ և թող տուին որ հայոց գաղթականութեան հոսանքն անդուլ շարունակէ, և ազգն ալ հետզհետէ անհուն կորստականերու բաժնուի: Ե՛րբ խորհուեցաւ թէ ազգային միացման և կեդրոնացման գործը պէտք էր քան զամեն խնդիր և վէճ կարեւորագոյն և առաջին նկատուիլ: Ազգին մէջ ամեն ուրեք վխտացող այնչափ բազմաթիւ և

զանազան ընկերութիւններէն եղաւ մէկը, որ նպատակ ունենար պանդխտ հայաստանցին իւր հայրենիք դարձունել և պանդխտութեան առջև առնուլ: Իսկ եթէ հայոց բարձրագոյն դասերն այսչափ անտարբեր են հասարակաց օգտին, ստորին կարգերէն ինչոյս կրնամք ունենալ, և ինչ իրաւունք մեղադրելու:

Բարեմիտ Անգղիացին կը հարցունէ հայոց, թէ Հայաստանի մէջ իսլամ և Հայ ժողովուրդներէն ո՛րն աւելի բազմաթիւ է. ահաւասիկ սոյն հարցման պատասխանէն կախումն ունի հայուն փերկութիւնն ու վտանգը, առանց թէուութեան. թո՛ղ տեսնեն ուրեմն հայք թէ ինչպէս մեր ազգային ամենէն աւելի խոշոր սխալն անգամ այսօր ուրիշներէն սորվելու դժբաղդ հարկին տակ կգըտնուիմք. պէտք չէ՞ր որ Հայոց ժողովուրդ տարիներով յառաջ սոյն հարցման կարեւորութիւնը նախատեսած լինէր, և ըստ այնմ ինքզինք ժողուրդտեր, որով թերեւս ազատ ըլլար այսօր գլխովին սոյն շարաշուք օրերը տեսնելէ:

Բայց հայոց քաղաքականութիւն առօրէական է. չարիքը մեր գլուխը եկած հասած՝ ատեն միայն կ'ընդոստնումք, փոխանակ հեռառեսութեամբ կանխաւ պէտք եղած նախազգուշութիւններն հողալու: Կուզեմք նաև որ ամեն անգամ երբ փոսին մէջ գահավիժիմք, միշտ մեր ձեռքէն բռնող ըլլայ, և չի հոգնիմք բնաւ մենք մեղմով յոտին կանգնելու: Արիւնարբու Բիւրտը թուրի ձեռին վրանիս կը յարձակի և խոզխոզել կուղէ. փոխանակ, ո՛րչափ որ կարելի է, ոտքով, ձեռքով միւսեւ լաւայն և օգնութիւն խնդրելով զմեզ պաշտպանելու, կսպասեմք միայն որ երկնքէն կամ աշխարհի զօրաւորներէն գտնեմք մեր բոլոր պաշտպանութիւն. ինչ տարօրինակ և ամօթալից անմտութիւն. ո՛ր օրէնք և ո՛ր արդարութիւն կրնայ դատապարտել մարդ մը, որ իւր կեանքն ու գոյքն ու պատիւը կստիպուի չարաբարոյ մեկնակազմներու դէմ անձամբ անձին պաշտպանել. ասկէ ուրիշ ինչ արդար և օրինաւոր միջոց կարելի է ձեռք առնուլ օրէնք ու հաւատք չուներցող բարբարոսներու դէմ, որ կուղեն հանդարտ ու անմեղ ազգի մը արեամբ յաղենալ:

Աշխարհի մէջ միշտ կան ու պիտի կենան հրամայող գլուխներ և կատարող բազուկներ. բազուկը պէտք է հնազանդի գլխոյն, և հպատակ ժողովուրդ մը պարտի միշտ հաւատարիմ մնալ տիրող կառավարութեան, քանի որ կենաց և ընչից ապահովութիւն կը վայելէ: Իշխանութիւն մը կրնայ հպարտանալով փոխուիլ ի բռնաւորութիւն, և անտարակոյս ասոր համար է որ Նախախնամութիւնը իբրև հակաիշխան հպարտացեալ իշխանութեան՝ անկախութեան սէրը դրած է մարդուս սրտին մէջ. ազատութեան լոկ տեսնը ազգեր և ժողովուրդներ ոտք կը հանէ և կը յուզէ, ընդդէմ բռնաւոր օրինաց, վասնզի վերջապէս ընկերութեան յօժարութիւնները աւելի դէպ ի բարին և արդարն կը ձգտին, քան դէպ ի յոռին և անկարգն: Մեր խօսքերը մասնաւոր չեն, մանաւանդ թէ

քիչ մը խելքով ամեն հայ անշուշտ իրաւունք պիտի տայ մեզի հետ, թէ Հայք Օսմանեան պետութեանէն դժգոհելու բռնաւ պատճառ մը չունին և չեն կրնար ունենալ, որովհետեւ զօրաւորագոյն և մեղմէ աւելի քաղաքակիրթ և ճարտար կառավարութեան մը ներքեւ հայն աւելի կը տուժէ, քան թէ կը շահի. սոյն ճշմարտութեան դառն փորձն ազգն օր մը պիտի տեսնէ և յողորմեանէ, բայց ինչ օգուտ երբ ժամանակն անցնի և այլ ևս անկարելի ըլլայ չարիքը դարմանել:

Սակայն Տաճկաստանի քաղաքները հաւատարիմ հայը պէտք է այսօր իւր հաւատարմութեան պտուղը վայելէ, և ահա ո՛չ ապաքէն կշտապինդ վայելեց. իւր եկեղեցիները պղծուեցան, իւր կոյսերն յարեաւ խայտառակուեցան, ծեր և տղայ, այր և կին մէկ սրով հաւասար ինկան, փուշերն ու եղէգներն եղան օրօրան մանկանց, տունները կարասի և դրամ չի մնաց, շտեմարանները պարպուեցան, մսուրներն ու դոմերն դատարկեցան. միայն ահագին սով մը մնաց սոյն ամեն արէտները կատարեալ դործելու, անշուշտ մօտ օրէն այս սովին լուրն ալ կառնեմք: Թող հայերը տաւալին անհօգ նստելով, անտարբեր մընան իւրեանց համարին եղբարց աղետից և ողբոց, և սպասեն որ Բրիտանական կամ Հիւսիսային երկրէն այցելութիւն ըլլայ իրենց, իւր անձին չողորմաղքն ինչպէս կարելի է ուրիշներէն ողորմութիւն գտնէ. և ենթադրելով թէ գտնէ, ինչ շահ, քանի որ հայը դարձեալ հայն պիտի մնայ, ինչ որ է իւր արդի վիճակին մէջ: Կրնայ այսօր կամ վաղիւ հարստահարութիւններէ փրկուիլ, մեր կամ օտար կառավարութեան մը միջամտութեան չնորհիւ, կրնայ այսօրուքն աւելի անդորր և Ռուսիոյ հայոց նման գերեզմանական հանգիստ վիճակ մ'ունենալ. բայց կրնայ հայրենիք ունենալ, կրնայ իւր ցրիւ վիճակը կեդրոնացունել, կրնայ ազգային միութիւն մը կազմակերպել, կրնայ իւր ապագայ գոյութիւնն երաշխաւորել և ինքնօրէնութիւն մը ձեռք բերել: Ահաւասիկ ասոնք են հայոց զբաղման ամենէն աւելի արժանի կարեւորագոյն կէտերը, որոնք պէտք է միանգամ ընդ միշտ հայոց քաղաքականութեան գերագոյն խորհրդանիշն ըլլան, եթէ կուզեն ազգաց շարքին մէջ կարեւորութիւն ստանալ, և քաղաքական աշխարհի առջև ազգային պատիւը բարձրացունել:

Իմ մասնաւոր վարկածս է, թէ մինչև որ հայն իւր բոլոր ուշադրութիւնը այս խնդիրներուն վրայ չի դարձունէ, սուտ է իւր կեանքը և միշտ պատահարաց խաղալիկ, և ուր ուրեմն, ուշ կամ կանուխ, կու պիտի երթայ իրմէ հզօրագունին: Երանի՜ ապա թէ հայոց ժողովուրդը այժմէն իսկ իւր խոր թմբութեանէն արթննար, և իւր առջև բացուած խորանդր անդունդը տեսնելով, խելամուտ լինէր իւր փրկութեան, և իւր ապագայ սերնդոց և պատմութեան դատապարտութենէն ակն ածելով, գիտնար ժամանակէն օգուտ քաղել, և անյապաղ գործի ձեռք զարնէր:

Ի Կ. Պօլիս Երեմ Էրեւանի Այլապատ

Իւնեայէն ապրիլ 19 թուով առ մեզ գրուած նամակէ մը ցաւելով կհրատարակեմք հետեւեալ տխուր և անհաճոյ քաղաքացիական, Բ. Գրան և Պատրիարքարանի ուշադրութիւնը խնդրելով՝ ըստ լրագրական սովորութեան:

1. - Ձերքէսաց խումբ մը իւնեայէն 3 ժամ հետի իւշ-Ռուսար քսուած հայաբռնակ գիւղը մտնելով՝ գիւղեայն մէկ քանի տուն կկողոպտեն, և իգական սեռին պատիւը բռնաբարած ատենին՝ երբ երիտասարդ մը կը դիմադրէ իրենց, մահացու կերպիւ կը վիրաւորեն զանի, և վերջապէս արձակ համարձակ կմեկնին անտի, միւսանգամ գալու և զիրենք բնաջինջ ընելու սպառնալեօք: Հետեւեալ օրը գիւղին Մեղարն ու մէկ քանի անձինք իւնեայի կառավարութեան դիմելով՝ կողոպտեն այդ վայրագութեանց համար, և անյապաղ օգնութիւն կխնդրեն. բայց չէ թէ եղեռնագործները պատժելու՝ այլ դարձեալ չպատահելու համար. որովհետեւ ոճրագործաց սպանալիքը մեծ երկիւղի և սարսափի մէջ թողած էր խեղճ մերայինքն:

2. - Իւնեայէն 6 ժամ հետի քէօքիւկ քսուած հայաբռնակ գիւղին մէջ մէկ քանի նշանաւոր յեղեղակներ մեր թշուառ ազգայինները կհարստահարեն: Գիւղացիք հանրագրութեամբ մը կխնդրեն կառավարութենէն, որ Ս. Ջատկի տօնը առանց երկիւղի և անդորրութեամբ անցունելու համար ոստիկան զրկուի. բայց այս խնդիրն անլսելի մնացեր է:

3. - Հողային անիրաւ խնդրոյ մը պատճառաւ, անցեալները տաճիկ սրկիկ մը իւնեայի Տ. Մարտիրոս քահանային վրայ յարձակելով՝ ի ներկայութեան քրիստոնեայ և մահմետական ժողովրդեան, կը յանդգնի գոչել. « Սէնին սագալքնա... աղքատ... սէնին գանքը իշէճէյիմ, թէլէֆ իտէճէյիմ... »: Քահանայն անմիջապէս բողոքագիր մը կներկայացնէ կառավարութեան. երկու տաճիկք երդմամբ կվկայեն քահանային ամբաստանութեան ճշդութեան համար. բայց, հայհոյիչ՝ որ նաւապետ մ'է, փոխանակ ըստ օրինի պատիժը կրելու՝ կթողուի ազատ, և պատրաստ ունեցած նաւովն ֆիրասուն կերթայ. և խօսք կը տրուի՝ ի դարձին տալ պէտք եղած պատիժը: Հայհոյիչը դարձաւ երկու օր յառաջ, բայց սակայն զանի հարցունող փնտռող չկայ: Ասոր վրայ քահանայն ստիպուեցաւ հետագրով խնդրել Տրապիզոնի գեր. Առաջնորդէն՝ որ շնորհ ընէ կուսակալէն հրամանագիր զրկել տալ առ կառավարութիւն տեղւոյս:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նորագոյն հեռագիրը դարձեալ իրաւախօհութեան ու խաղաղութեան յոյսեր կընծայեն: Անգղիոյ ելեմտից նախարարն խորհրդարանին մէջ յայտարարեր է, թէ ներկայ դժուարութիւնք անհետ ըլլալու վրայ են: Գաղղիոյ խորհրդարանին մէջ ալ, արտաքին գործոց նախարարն՝ Արեւելեան խնդրոյն վրայ Պօնաքարդեանի մը ըրած հարցման պատասխանելու առթիւ՝ ըսեր է թէ բանակցութիւնք կշարունակեն, և յոյս կայ թէ խաղաղութեամբ պիտի վերջանան: Այժմ համայն աշխարհ կսպասէ իմանալ, թէ Անգղիոյ կողմանէ Լոնտոնայի ուսական դեսպան խաղաղասէր կոմս Դուվալօֆի ձեռք Ռուսիոյ զրկուած պատասխանը ինչ է, և ինչպէս պիտի ընդունի Ռուսիան: Կոմսն թերեւս այժմ Բեդրսպուրկ հասած է. ոչ միայն տրուած պատասխանին չափաւորութեան, այլ և տանողին համարեալ խաղաղասիրութեան վերայ մեծ վստահութիւն կայ: Խաղաղութեան յոյսերը կզօրանան, երբ միւսագամայն կլսուի, թէ Ռուսիա այժմ կզիջանի՝ Այթէֆանօսի զանադրութիւնը ամբողջովին ներկայացունել տեղութեանց ժողովին:

Գերմանիոյ կայսրը զօրահանդէսի մը ժամանակ քովը գտնուող զօրապետաց ըսեր է, « չպիտի կրնամ անօգնական թողուլ քեռորդիս (Ռուսիոյ) կայսրը »:

— Առաջիկայ յունիսի սկիզբները Գերմանիոյ՝ Ռուսիոյ և Աւստրիոյ կայսերք պիտի տեսակցին:

— Նիքօլա մեծ դուքսը Բեդրսպուրկ հասեր, և կայսեր, կայսերական ազգատոհմին և բարձրաստիճան զինուորականաց կողմանէ ընդունուեր է: Ժողովուրդը համակրութեան մեծ ցոյցեր ըրեր է:

— Լրագրական վերատեսչութիւնը բարձրագոյն հրամանաւ կազդարարէ Պասիքէթ տաճիկ լրագրոյն և իրեն համբնթաց լրագրաց, որ եթէ այսուհետեւ ալ շարունակեն չափազանցաբար հրատարակել Պուլլարաց ոմանց անվայել գործերը, և բոլոր Պուլլար ժողովրդեան վերադրելով մահմետական և Պուլլար ժողովրդոց մէջ մշտնջենաւոր ատելութիւն և հակառակութիւն գրգռելու պատճառ ըլլան, խստիւ պիտի պատժուին և մինչև իսկ բոլորովին պիտի խափանուին:

— Ախթէր լրագրոյ գրածին նայելով՝ անցեալները յատուկ պաշտօնով մայրաքաղաքէս Աֆղանիստան դացող և դարձող Ահմէտ Խուլուսի էֆէնտի իւր այդ պաշտօնին վերաբերեալ տեղեկագիր մը կը պատրաստէ՝ Բ. Գրան միջոցաւ օգոստոսիառ Պուլլթանին մատուցանելու համար: Սոյն տեղեկագրով աշխարհի վրայ գտնուած բոլոր մահմետական ժողովրդոց անխտրութեան ու միութեան համար գործնական միջոցներ պիտի առաջարկուին եղեր: Պասիքէթ խայտառօք կհրատարակէ յիշեալ լրագրոյն սոյն ծանօթութիւնը, բայց իւր շատ մը ըսելիքները կթողու՝ այդ միջոցներուն գործադրութեան ձեռնարկուած ժամանակին, յուսալով որ ամեն մահմետական ձեռք ձեռքի տալով պիտի աշխատին այս մեծ նպատակին հասնելու համար, և այս առթիւ համառօտիւ կնշանակէ կեդրոնական Ասիոյ մէջ մահմետական իշխանութեանց գլխէն անցած անցքերն, իշխանութեանց անկումն ու նաւաստացումն, այս ամենքը առ ի չգոյէ այժմ բաղձացեալ միութեան:

Չմոռնանք ըսել, որ Ախթէր գրած է, թէ սոյն միութեան համար Աֆղանիստանի էմիրին գլխաւոր պաշտօնեայն մեծ փափաք յայտնեւ է:

— Մինչև ցարդ 300 հազար ռուսական լիրա օսմանեան լիրայի վերածուեր է արքունի փողերանոցին մէջ:

— Անգղիական քանի մը զրահաւորք ալ ճամբայ ելեր են, իզմիտի նաւատորմին հետ միանալու համար:

— Պօլիս Նուրը-Օսմանիյէ թաղը ելեմտից պաշտօնատան քարտուղարներն Մուսթաֆա էֆէնտի հինգշաբթի պարանոցէն կտրուեր սպանուեր է՝ նոյն օրը տունը եկող հիւրէ մը: Անմիջապէս բռնուեր է մարդասպանը:

— Մայրաքաղաքիս սպանիական դեսպանը՝ որ իտալիա շրջագայելու ելած էր, երկու օր յառաջ դարձաւ մայրաքաղաքը:

Աւստրիական դեսպանն ալ որ իւր հայրենիքը գտցած էր, դարձաւ: Ամերիկեան դեսպանն ալ Սէլանիկէն եկաւ:

— Լէվընդ-Հէրըլտ կգրէ, թէ Բ. Դուռը յաջողեցր է համոզել Աւստրիոյ կառավարութիւնը, թէ Հէրսէքէն ու Պոսնայէն գաղթող անձինք երբ դառնան իրենց տեղերը, ամեն դիւրութիւն ու պաշտպանութիւն չպիտի զլացուի, թէ հարկ չկայ անոնց պաշտպանութեան համար աւստրիական զօրք մուծանել յիշեալ դաւառները, և կերպիւ իւրիւր գըրաւման ենթարկել. և թէ հետեւաբար Աւստրիոյ կառավարութիւնը ետ կեցեր է սոյն գիտաւորութենէն: Գիտենք թերեւոք, թէ առաջին անգամը չէ այս զրոյցն լսուիլ ու ստուիլը. քանի մ'որ յառաջ Պոսնայի ու Հէրսէքի համար որոշեալ աւստրիական զօրաց թիւն իսկ, և միանգամայն աւստրիացի առժամանակեայ կառավարչաց անուանքն կհրատարակուէին:

— Վազըթ՝ երէկ իբրեւ անհիմն և անհաւատարի հրատարակած էր՝ քանի մ'որէ հետէ Պաթումի համար գրուածները, որք են՝ բազմաթիւ լազերու և կիւրճիներու Պաթումի ժողովուած, զինուորութեամբ Պաթումը ուստաց չյանձնել որոշած, և Անգղիոյ թագուհւոյն և այլոց բողոքած ըլլալը. Պաթումի մօտ լիվանա ուստաց մտած, և աւարի առած ու կոտորած ըրած, և մինչև իսկ քրիստոնէից կողմանէ առ Բ. Դուռն բողոքագիր եկած ըլլալը:

Այսու ամենայնիւ կպատմուի, թէ Պաթումի փրկստոնեայ և Մահմետական բնակչաց կողմանէ Ռուսիոյ գրաւման դէմ բողոքող հեռագիր մը քաշուեր է առ թագուհին Անգղիոյ, և Նորին վեհափառութիւնն ալ ի պատասխանի հեռագրեր է առ անգղիական հիւպատոսըն Պաթումի, թէ առ ինքն ուղղեալ հեռագիրն խորհրդարանին պիտի մատուցուի, և արուելիք որոշումն քանի մ'որէն կծանուցուի: Թագուհին միանգամայն հրամայեց է որ իրեն ուղղեալ հեռագիրն վարձուց համար ժողովրդեան վճարած 1200 մէճիտը ետ արուի ժողովրդեան:

Աւստիկ, Պոսնա և Հէրսէք աւստրիական զօրաց մտնելու խնդրոյն պէս՝ ամենահետաքրքրական և բազմազորոյ խնդիր մ'եղաւ Պաթումին ալ:

— Մալթայի մէջ այս օրերս այնչափ անգղիական զօրք, պարէն, հրանիւթ և տուրեառիկ մարդոց բազմութիւն լցուեր է, որոց չափազանցութիւնը նշանակած ըլլալու համար կըսուի, թէ կղզին չկըրնալով տանիլ այսչափ ծանր բեռանց՝ պիտի ընկղմի խորասուզի ծով: Ինչպէս կըսուի, Հնդկաստանէն համալսելով ուրիշ լեզուներն ալ եթէ Մալթա փոխադրուին, չեմք գիտեր թէ այն ատեն ինչ պիտի ըլլայ կղզւոյն վիճակը: Չեմք կրնար ըմբռնել, թէ Անգղիոյ մինչև այս աստիճան իրարանցումն լոկ ցոյց մ'ըլլայ ընդդէմ Ռուսիոյ:

Հ Ր Ա Ի Ե Ր

Եկեղեցաց գաւառի Արամեան ընկերութեան մեծ անդամը և անդամակցիլ փափաքող ազնիւ ազգայինը, կը

հրաւիրուին յառաջիկայ կիւրակէ ի կեդրոնական վարժարանն Ղալաթիոյ ճիշդ ժամը 3 1/2 ին,

Օրակարգ

1. Ընտրութիւն Գործադիր Ժողովոյ
 2. Կարեւոր ատենախօսութիւնք
- 1878 ապրիլ 26 ի գիմաց Ընկերութեան Կ. Պօլիս Կերպոս Ս. Ղալաթեան

Ի Լ Ա Ն

ՊԱՊԸ ՍԵՐԱՍԷՐԻ

Օն պէշ պին չէքի հաթապըն երկըրլը գայիմէ երկը զուրուշա օլարագ, պէհէր չէքիսի օթուղ պէշ զուրուշա թալիսի էօհաէսինտէ օլուպ, մայիսին պիրինճի բաղար էրթէսի կիւնի գարարը գաթիսի վերիլէճէյինտէն, իթասընա թալիս օլանլէրին եէվմի մէզքիւրտէ Տարը շուրայի ասքէրիյէ կէլմէլէրի:

Պապը Սերասքէրի

24 նիսան 1878

Պիր սէնէ զարֆընտա ալէլ ուսուլ միւպայեա օլունաճադ սէպլէնին միւնադասալ պիլիճրա, մայիսի բուլմինին իքինճի սալը կիւնի գարարը գաթիսի վերիլէճէյինտէն, իթասընա թալիս օլանլէրին եէվմի մէզքիւրտէ Տարը շուրայի ասքէրիյէ կէլմէլէրի իլան օլունուր,

Պապը Սերասքէրի

26 նիսան 1878

Պին սանտրդ Ամերիգան կաղընքն էսմանը սիքքէի խալիսէ օլարագ իթա օլունաճադ իւղրէ, իքի թէնէքէ կաղը հալի օլան պէհէր սանաղը էլլի եէտի պըլը գ զուրուշա օլարագ օլարագ թալիսի էօհաէսինտէ օլուպ, մայիսի բուլմինին պիրինճի բաղար էրթէսի կիւնի գարարը գաթիսի վերիլէճէյինտէն, իթա իթմէյէ թալիս օլանլէրին եէվմի մէզքիւրտէ Տարը շուրայի ասքէրիյէ կէլմէլէրի իլան օլունուր:

Պապը Սերասքէրի

26 նիսան 1878

ԱՌ ԱՐԵԳԱԿՆ

ՄԵԾ ՏՈՒՆ ԴԵՂԱԳՐԾՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԴԵՂՈՐԷՅ

Վ. Ծ Ա Ն Ե Ի

Բերա Մեծ փողոց Աղաճամիի բիւ 77 Ե Ի

Կ. Պօլիս Կամուրչի հրատարակը բիւ 1-2 Եւրոպիոյ առաջին գործարանաց հետ յարաբերութեամբ կապուած, և իւր գեղարէր ընտրութեամբն և զնոց չափաւորութեամբ հըռչակուած:

Մակի մթերանոց անուանի Հ. Նէսթլէ քիմիագէտին շինած Զն. լաթիլէն, որ փոքրիկ տղայոց, տկար կազմ ունեցող և հիւանդութեանէ ապաքինելոյ միակ աննդարար ուտելիքէն համայն Եւրոպիոյ մէջ ընդունուած և ամեն զըլխաւոր բժշկաց հաւանութիւնն ստացած:

Հոն կը գտնուի նաև: Գաթի (մատակի խմորեալ կաթ) որ մեծ համբաւ ունի Եւրոպիոյ մէջ և շատ կը փնտրուի:

Սննդիւր Գիլի, զուտ և մաքուր, Բէլթի, Տիոպոսը, Ժօպսթ և Էլանս Լէդէ-ճարտար քիմիագէտներէն պատրաստուած:

Չիւն Էլ, զուտ Գրիսթիանայի Բէթկէր Մէլլէրի գործարանէն ելած:

Ելէրէ (հիւտիպա) Խահաւէ, Լուտփիս պուրկի Հ. Ֆրանց գործարանէն ելած ստամոքսի ուժ տուող և անորոշակ բացող որ հատարակ խահաւէի հետ խառնելով՝ զինք ծամեալէս կիլեցնէ՝ առանց համն ու հոտը փոխելու:

Արաւստիկան սաւայ ամեն ժամու մէջ: Տէլէճէն Զոք, մաղերու անվրայելի ներկ:

PILULE HOLLOWAY

ԴԵՂԱՋԱՏԻ ՀՈՒՆՈՒԷԻ

Լեարդի, ստամոքսի, և աղիքներու ամեն տեսակ անկարգութեանց համար խիստ ընտիր է սոյն դեղահատը, նաև լղային տկարութեան, ուժաթափութեան և տխրութեան համար. կը ջնէ և անհետ կընէ ամեն տեսակ անլախաւորութեանց հետքերը: Սրտի և երկկամանց վրայ օգտակար աղիքներու մ'ունի. արիւնը մաքրելով նոցա խանգարեալ վիճակը կը կանոնաւորէ, և գրգռելով կենսական գործարանները կը զօրացնէ: Իւր դեղական մեծ ազդեցութեամբ սրտախառնութիւն, կուծուութիւն, մաղձային հիւանդութիւններ, որովայնի մէջ լեցուած կաղեր, դիւի ցաւեր կը վանէ. մարսողութիւնը կը չափաւորի, և մարմինը մաքրուելով բոլոր այն աղտեղութիւններէ՝ որ շատ անգամ զանազան հիւանդութեանց սկզբնապատճառ կըլլան, առողջ, ուժեղ, և բնական դիրքը կը գտնուի:

ONGUENT HOLLOWAY

ՍՊԵՂԱՆԻ ՀՈՒՆՈՒԷԻ

Գործարանի հիւանդութիւնը և վէրք բուժելու մասին ոչեքա՝ զաւանդական յատկութեանցը չհաւաւարիք բնաւ ուրիշ գեղ մը. հին կամ նոր թունաւոր վէրքեր, ուռեցք, քաղցկեղ (չիրիփէնչէ), սրունից և ստեանց վէրքեր կամ բոլորային կանցնին և կամ կլաւանան. օգտակար է նաև հարբուխի, հաղի, սրտի ռաբախման, մանաւանդ օգացաւ (եէլ) ըսուած հիւանդութեան: Իւր կաղերիւրէ և զօրաւոր աղիքներու մարմնը խոյլ (սըրաճա) հիւանդութեան ապականիչ զօրութիւնը ինչ աստիճան որ ըլլայ՝ կը դիմագրաւէ:

Այս դեղերուն գործածութեան եղանակը նշանակուած է իւրաքանչիւր տուփի վրայ, որ կը գտնուի ամեն դեղաւաճառներու քով, և մասնաւորապէս Պոհճէ-գալիթ Թայ խանի կողմէրը Պ. Գասապետին դեղարանը՝ Նո. 7՝ կը ծախուի:

Աւելի առնել ուղղը կը հրաւիրուի առ հեղինակն աօքթոր Հոլլուէի Ի Նոտոն Օքընֆօրտ փողոց թիւ 535:

ՊԱՅՄԱՆՔ ՓՈՒՆՁԻ

- 1.—Փոռնը 200 ԵՄԱՐԹԻ և ԵՄԱՐԹ օրերը կը հրատարակուի:
- 2.—Տարեկան բաժանորդագրին է միայն չորս արծաթ մէճիա՝ կանխիկ վճարելի թէ՛ մայրաքաղաքի և իւր արուարձանաց և թէ՛ գաւառաց համար:
- 3.—Վեց և երեք ամսոց համար ալ բաժանորդ կընդունուի:
- 4.—Տեղական ու գաւառական թղթատարութեան ծախքը խմբագրութիւնը պիտի վճարէ:
- 5.—Հատը 2 զուրուշ է, և կը գտնուի ամեն Հայ դրամաւաճառ խանութները և ձեռքէ ծախողներու քով:
- 6.—Ծանուցման տողը 3 զուրուշ է մէկ անգամի համար: Աւելի աժան կըլլայ աւելի անգամներու համար:
- 7.—Խմբագրութեան վերաբերեալ որ և է գիր ուղղելի առ Տնօրէն-Տէր Հ. Ս. Ալաճաճեան, Կ. Պօլիս Պալլադ-Բաղար Նաֆիյէ խան վերի յարկ թիւ 16:

ՏՆՈՐԷՆ ԵՒ ՏԵՐ

Հ. Ս. ԱԼԱՃԱՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐ. Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐ Բիգա փաղա խան բիւ 3